

פרק א

אבן לעומת סלע

בהיותנו מבקשים לעמוד על טיבה של 'אבן השתיה' המוזכרת בחז"ל, ראשית נבוא להוכיח כי בלשון הקודש ישנו חילוק מובהק - ומוכרח - בין המונחים 'סלע' ו'אבן'.

המונח 'סלע' מתייחס לאותה 'שכבה סלעית וטבעית המצויה בקרקע האדמה והמחוברת בה'. שכבה זו לעיתים בולטת מעל פני האדמה ולעיתים מכוסה בה. גם מצוי שהר נקרא סלע וזאת כאשר אותו סלע הינו גדול במימדיו ונישא לגובה רב מעל פני האדמה (לעיתים גופי סלע ההר מכוסים באדמה ולעיתים חשופים כלפי חוץ). לעומת זאת, 'אבן' היא דבר שאינו מחובר לסלע הקרקע, ובדרך כלל היא 'חתיכה מסלע' שנשברה או נחצבה ממקורה. על בסיס הבחנה זו ניתן לחלק בפשטות: לעולם הסלע הוא מחובר והאבן היא ניידת.

אכן חילוק זה בא לידי ביטוי בתנ"ך, במשנה ובגמ', ומבואר בפירושי רבותינו. וכדלהלן:

א. החילוק בין סלע ואבן בתנ"ך

בפרשת חוקת כתוב (במדבר כ, י): "וַיִּקְהֲלוּ מִשֵּׁה וְאַהֲרֹן אֶת הַקָּהָל אֶל פְּנֵי הַסֵּלַע", וראה לרמב"ן שפירש במקום: "כאשר נקהלו שם וראו הסלע פנים בפנים וכו' ואמר והוצאת להם מים מן הסלע וכו' שכולם יראו אותם נובעים". עכ"ל. כלומר ה'סלע' המדובר הינו גוף גדול שכל הקהל יכולים לראותו ולא איזושהי 'אבן' שנקראתה בדרכם של בני ישראל במדבר. גם בדרך הטבע, הוצאת המים שייכת רק בסלע ולא באבן תלושה, כפי שכתב המלבי"ם (שם, יא): "ויצאו מים רבים - היינו שיצאו המים שנמצאו נקוים בסלע, ולא אמר ויוציא מים רבים כי יצאו מעצמם אחר שע"י ההכאה פתח פי המעין יצאו כדרך הטבע."

כאמור, פעמים שגם הר נקרא 'סלע', כדכתיב (שמואל-א כג, כו): "וַיִּלְךָ שְׁאוּל מִצֹּד הַהָר מִזֶּה וְאֶנְשֵׁי מִצֹּד הַהָר מִזֶּה". ופירש הרד"ק: "מצד ההר מזה - זהו הסלע". עכ"ל. וכן בדברי הימים-ב (כה, יב): "וַעֲשֶׂתָּה אֶלְפִים חֲיִים שְׂבִי בְנֵי יְהוּדָה וַיָּבִיאוּם לְרֹאשׁ הַסֵּלַע"

וַיִּשְׁלִיכֻם מֶרֶאֶשׁ הַסֵּלַע וְכָל־ם נִבְקָעוּ. ומיותר לציין ש'ראש סלע' זה שיכלו כל כך הרבה אנשים לבוא אליו הוא ראש הר סלעי. וכן פעמים ש'סלע' ו'הר' מופיעים יחד כמילים נרדפות, כגון בישעיהו (מב, יא): "יָרָנוּ יִשְׁכְּבֵי סֵלַע מֶרֶאֶשׁ הָרִים וַיִּצְחֻוּ", וכן במלכים-א (יט, א): "מפרק הרים ומשבר סלעים". ובאמת המכיר בטבע יודע כדבר פשוט שהרים הם גם סלעים ומה לנו להכביר בראיות על הידוע.

עוד נמצא רבות שסלע משמש תיאור למקום מושב חזק ובטוח לאדם ובדר"כ שם נבנות מצודות ומגדלי שמירה, כדכתיב (במדבר כד, כא): "וַיֵּרָא אֶת הַקֵּינִי וַיִּשָּׂא מִשְׁלוֹ וַיֹּאמֶר אֵיתָן מוֹשְׁכֶךְ וְשִׁים בְּסֵלַע קִנְךָ". ופירש הרשב"ם: "כסבור אתה שאיתן יהא מושבך ושיהא בסלע קנך קיים, לא יהיה כמו שאתה סבור" וכו'. וכן ברלב"ג המבאר את סיבת השימוש במילה 'סלע': "שהוא מקום תקיף". ובמלכים-ב (יד, ז): "וַתִּפֹּשׂ אֶת הַסֵּלַע בְּמִלְחָמָה", ופירש המצודת דוד: "את הסלע - מבצר בנוי בסלע". ובתהלים (יח) "ה' סלעי ומצודתי", ושם פירש הרד"ק: "כמו הסלע והמצודה שישגב האדם שם מפני איבו".

לצד כל זה, יש לשים לב שהביטוי 'שן סלע' מתאר מעין בליטה מחודדת בסלע הנראית כמו 'שן'. ודרך העולם בימים ההם הייתה לבנות מצודות על שן סלע דווקא משום שבדר"כ היא שנמצאת בראש הסלע¹. כדכתיב באיוב (לט, כח): "סֵלַע יִשְׁכֵּן וַיִּתְּלֶנָּה עַל שֵׁן סֵלַע וּמְצוּדָה". ופירש המצודת ציון: "שן סלע. כן יקרא החדוד הבולט מן הסלע. וכן 'שן הסלע מהעבר מזה' (שמואל-א י"ד, ד) והוא מושאל משן הפה הבולט". עכ"ל. וכן המלבי"ם: "סלע - ושם ישכון על סלע במקום מבצר שאין יד מגעת לשם".

וכן בדוק ומצא שפירוש המונח 'סלע' בכל מקום בתנ"ך מכוון כפירושו כאן.²

1. ראה בדברי הרמב"ם בפירוש המשנה אהלות (ח, ב ד"ה והשננים): "שן הסלע והוא קצה ההר".
  2. בשופטים (כ, מז): "ויפנו וינסו המדברה אל סלע הרמון שש מאות איש וישבו בסלע רמון ארבעה חדשים". ופירש האברבנאל: "להיותו מבצר חזק להשגב שם ארבעה חדשים". וראה גם: שופטים (טו ט, ג). שמואל-א (יג, ו; כג, כה). ישעיהו (ב, כא; ז, יט). ירמיהו (טז, טז; טז, טז; טז, טז). יחזקאל (כו, יד). עובדיה (א, ג). שמואל-ב (כב, ב). ישעיהו (מב, יא). מלכים-א (יט, א). ישעיהו (מב, יא). ירמיהו (נא, כה). דברי הימים-ב (כה, יב). וראה ישעיהו (לב א): "כצל סלע כבד בארץ עיפה" ופירש המצודת דוד: "כמו הצל הבא מסלע כבד בעבור גדלו ועביו" וכו'. וכן ירמיהו (ה, ג) וכן שם הפס' הידוע "הלוא כה דברי כאש נאם יהוה וכפטיש יפצץ סלע". וראה בתהלים (קמא) על הכתוב "נִשְׁמְטוּ בְיָדֵי סֵלַע שְׁפָטֵיהֶם" וגו', פירש המלבי"ם בביאור המילות: "סלע - על ידי הסלע שהוא ההר". "סלע" משמש גם כתיאור מקום מגורי בעל חיים, כדכתיב בתהלים (קד, יח): "הרים הגבהים ליעלים סלעים מחסה לשפנים" (וראה עוד: משלי ל, כו; איוב לט, א; שיר השירים ב, יד).
- והנה 'צור' היא בדר"כ מילה נרדפת ל'סלע'. וכן פירש רש"י על הכתוב בדברים (לב, לא) "לא כְּצוּרֵנוּ צוּרֵם" וזה לשונו: "כל צור שבמקרא לשון סלע". וראה גם: דברים (ח, טו; לב, יג); שופטים (ו, כ-כא); שמואל-ב (כב, ג) וישעיהו (ג-כא). אולם ראה למלבי"ם (במדבר כ, ח) שהעלה שיש חילוק קל ביניהם: "יש הבדל בין צור ובין סלע, שהצור הוא החלמיש הקשה, והסלע הוא אבן רך סידי עפרורי" וכו', עיי"ש. עוד ידוע, שהקב"ה נקרא 'צור', ופירש האברבנאל בשם האבן עזרא (דברים לב א): "והנה קרא השם יתברך צור אם להיותו התחלה וסבה ראשונה לכל הדברים וכו' ואם להיותו חזק בלתי משתנה כצור" וכו'.

והנה לעומת 'סלע', לעולם תופיע ה'אבן' בתנ"ך כשהיא מוגדרת כדבר המיטלטל: ככזו אשר ניתן לגלולה ולהשיבה, ללקטה, להרימה, לקחתה, לבנות ולכסות עמה, לרגום ולסקול עמה, להניחה ולהשליכה במצולות וכו'.³

לא ימצא בכל התנ"ך תיאור של סלע כדבר מיטלטל או לחילופין תיאור של אבן כדבר קבוע בקרקע מטבעו!

ב. החילוק בין סלע ואבן במשנה

המעייין בלשון המשנה ומפרשיה, יווכח לראות כי לא רק כי שנשמרת בה בעקביות ההבחנה בין 'אבן' שהיא מוגדרת כ'דבר המיטלטל'⁴ לבין סלע שהוא 'דבר מחובר

3. גלילה והשבה - בראשית (כט, ג): "וגללו את האבן... והשיבו את האבן". וראה גם: יהושע (י, יח) שמואל-א (יד, לג).

לקיטה קיחה והרמה - בראשית (לא, מו): "לקטו אבנים... ויקחו אבנים". וראה גם: בראשית (כח, יח; לא, מה); שמות (יז, יב; לד, ד); ויקרא (יד, מב); יהושע (ד, ה); שמואל-א (ז, יב; יז, מ) וירמיהו (מג, ט).

בנין וכיסוי - דברים (כו, ו): "אבנים שלמות תבנה את מזבח ה' אלוהיך". וראה גם: בראשית (לא, מו); שמות (כ, כב); ויקרא (יד, מ-מה; כו, א); דברים (כו, ה-ו); יהושע (ח, פסוקים כו, כט, לא); שמואל-ב (ה, יא; יח, יז); מלכים-א (ה, לא-לב; ו, ז; ז, י-יא, טו, כב; יח, לב); מלכים-ב (טז, יז); ירמיהו (מג ט-י; נא, כו); חבקוק (ב, יא); צפניה (ב, טו); זכריה (ה, ד); תהלים (קח, כב); משלי (כד, לא); איוב (ח, יז) ונחמיה (ג, לה).

רגימה וסקילה - ויקרא (כ, כז): "באבן ירגמו אתם". וראה גם: ויקרא (כ-ב; כד כג); במדבר (יד, י; טו, לה-לו); דברים (יג, יא; יז, ה; כא-כא, כב, כא; כב, כד); יהושע (ז, כה); שמואל-ב (טז, ו; טז, יג); מלכים-א (יב, יח; כא, יג); יחזקאל (טז, מ, כג, מז) ודברי הימים-ב (י, יח; כד, כא).

הנחה והשלכה - קהלת (ג, ה): "עת להשליך אבנים ועת כנוס אבנים". וראה גם: ויקרא (יד, מ); יהושע (י, יא); שופטים (כ, טז). שמואל-א (יז, מט); מלכים-ב (ג, כה); ירמיהו (נא, סג); יחזקאל (לח, כב); זכריה (ה, ח). משלי (כו, ח); איוב (לח, ו). איכה (ג, ג). דברי הימים-א (יב, ב).

דוגמאות נוספות: שמות (כא, יח): "והכה איש את רעהו באבן או באגרוף". וראה בדומה לכך: במדבר (לה-יז). שמואל-א (יז-מט). איכה (ג, ג). וכן שמות (טו, ה): "יירדו במצולת פמו אבן". וראה גם נחמיה (ט, יא). ועוד: ירמיהו (נא, סג; איוב לח, ו).

עובדת היות ה'אבן' מיטלטלת מתבררת גם במושגים 'אבן פינה' 'אבן ראשה' 'אבן יקרה' 'אבן נזר' 'אבן מילואים' 'אבן שלמה' 'אבן צדק' 'אבן קלע' 'אבן מעמסה' 'אבן כיס' 'חלק אבן' 'לח אבן' 'גל אבן' - כולם מופיעים בתנ"ך וחלקם כמה וכמה פעמים.

4. שביעית (ג, ו): "גדר שיש בו עשר אבנים וכו' הרי אלו ינטלו" וראה שם עוד במשניות ז' וט' וכן בפרק ד' משנה ה'. שבת (כא, א): "נוטל אדם את בנו והאבן בידו, וכלפלה והאבן בתוכה" וראה שם עוד במשנה ב' וכן בפרק ט משנה ו', ובפרק יז משנה ו'. סוטה (ט, ה): "וימחר לסרק שם פשתן ולנקר שם אבנים". בבא קמא (ט, ג): "והפנאי שקבל עליו לסתור את הפתל, וישבר את האבנים או שהזיק, חייב לשלם". בבא מציעא (י, א): "אם היה אחד מהן מפר מקצת אבניו, נוטלן" וכו' וראה שם עוד במשנה ה'. בבא בתרא (ד, ח): "המוכר את השדה, מכר את האבנים שהם לצרכה" וראה שם עוד בפרק א' משניות א' וב' וכן בפרק ג' משנה ח'. מכות (ב, ב): "הזורק אבן לרשות הרבים והרג" וכו', ועיין שם בפרק ג משנה יב'. עדויות (ה, ו): "שלוה בית דין והניחו אבן על ארוננו". עבודה זרה (ג, ו): "מי שהקה ביתו... אבניו עציו ועפרו, מטמאין פשרין". זבחים (יד, ו): "לא היה שם תקרה,

לקרקע' (בין אם הסלע חבוי תחת האדמה ובין אם גלוי מעליה, בין אם הינו גדול שחצבו בו חלל ובין אם הוא קטן המבצבץ מתוך הקרקע)⁵, אלא שההבחנה בין המונחים אף מתחדדת יותר.

שנינו בכלים (ו, ב): "הָאֶבֶן שֶׁהִיא שׁוֹפֶת עָלֶיהָ וְעַל הַתְּנוּרָה, עָלֶיהָ וְעַל הַכִּירָה, עָלֶיהָ וְעַל הַפֶּפֶחַ, טִמְאָה. עָלֶיהָ וְעַל הָאֶבֶן, עָלֶיהָ וְעַל הַסֵּלַע, עָלֶיהָ וְעַל הַכֶּתֶל, טְהוֹרָה. וְזוֹ הִיא פִּירַת הַנְּזִירִים שְׁבִירוֹשָׁלַיִם, שֶׁכָּנָגַד הַסֵּלַע." וכו'. ע"כ. משנה זו התבארה יפה ובלשון פשוטה בביאור 'ארטסקרול': "המשנה עוסקת באבן שהונחה בסמוך לתנור וחוכרה לקרקע בטיט כדי שהאבן והתנור ישמשו יחד ככירה, לשפות עליהם את הקדירה ולהעלות אש תחתיה." ע"כ. ומה ששנינו במשנה שיש לה דין 'טמאה', ביארו: "אם נפל שרץ מת לאויר שביניהם, נטמאו האבן והתנור (או הכירה או הכופח) בטומאת אויר. אף על פי שיש כאן חלק אחד שהוא אבן, ולמדנו לעיל (ה, יא) שכירה של אבן אינה מקבלת טומאה, מכל מקום האבן כאן נטמאת, משום שהיא מחוברת לקרקע בטיט" ע"כ. הרי לנו שסתם 'אבן' אינה מחוברת לקרקע באופן טבעי אלא שהיא חוכרה בטיט. והחילוק בין 'אבן' ל'סלע' כבר מוכח מהמשך המשנה 'עליה ועל האבן, עליה ועל הסלע', ופירש הר"ש משאנץ: "סלע - מחובר מששת ימי בראשית כדתנן פסחי' (דף י.) עד שמגיע לסלע"⁶.

אֵלָּא בֵּית שֶׁל אֲבָנִים מְלֻמָּטָן וִירִיעוֹת מְלֻמָּעָן". מנחות (ח, ד): "טַעַן בְּקוֹרָה, רַבִּי יְהוֹדָה אוֹמֵר, בְּאֲבָנִים". מעילה (ה, ד): "נִטַּל אֶבֶן אוֹ קוֹרָה שֶׁל הֶקְדֵּשׁ, הִרִי זֶה לֹא מַעַל". תמיד (א, א): "בֵּית הַמִּזְבֵּחַ, כִּפָּה, וּבֵית גְּדוֹל הָיָה, מִקֵּץ רוֹבְדִים שֶׁל אֶבֶן" וכן במדות (א, ח). מדות (ג, ד): "מְבִיאִים מִשֹּׁם אֲבָנִים שְׁלֵמוֹת, שְׁלֹא הוֹנֵף עָלֶיהֶן בְּרִזָּל" וראה שם עוד במשנה ז. כלים (ה, ו): "נִתְּנוּ עַל פִּי הַבּוֹר וכו' וְנִתְּן שֶׁם אֶבֶן" וכו', וראה עוד שם בפרק ו' משניות ג' ד' ובפרק ד' משנה א' וכן בפרק כב משנה י'. אהלות (ח, ה): "כִּבְשׁ אֶת הָאֶבֶן עַל גִּבֵּי הַטְּלִית, מְבִיאָה אֶת הַטִּמְאָה" וראה שם עוד כנ"ל בפרק ג' משנה ז ובפרק יג משנה ב' ו' וכן בפרק יח משנה ה'. נגעים (יב, ו): "שְׁנֵי הֵן מְבִיאִין אֶת הָאֲבָנִים". פרה (ה, ט): "שְׁתֵּי אֲבָנִים שֶׁהִקִּיפָן זֶה לָזוֹ וְעָשָׂן שִׁקָּת". מכשירין (ה, ה): "זֶרֶק אֶבֶן לְבוֹר לִידַע אִם יֵשׁ בּוֹ מַיִם" וכו'.

5. שכבת הסלע בקרקע - שביעית (ג, י): "הַבּוֹנֶה גֵּדֵר בֵּינוֹ וּבֵין רֵשׁוֹת הָרִבִּים, מִתֵּר לְהַעֲמִיק עַד הַסֵּלַע". וראה גם: אהלות (טז, ד. יח, ו) נדה (ט, ה). סלע שחצבו בו חלל בבא בתרא (ו, ח): "הַמּוֹכֵר מְקוֹם לְחִבְרוֹ לַעֲשׂוֹת לוֹ קֶבֶר... עוֹשֶׂה תוֹכָה שֶׁל מַעְרָה אֲרָבַע אַמּוֹת עַל שֵׁשׁ... רֶבֶן שֶׁמְעוֹז בֶּן גְּמְלִיאֵל אוֹמֵר, הִפֵּל לִפִּי הַסֵּלַע". וראה גם: בבא מציעא (י, ד). סלע קטן המבצבץ מתוך הקרקע בבא בתרא (ז, א): "הָאוֹמֵר לְחִבְרוֹ, בֵּית פּוֹר עָפֵר אֲנִי מוֹכֵר לָךְ, הָיָה שֶׁם נִקְצֵים עֲמָקִים עֲשָׂרָה טַפָּחִים אוֹ סָלְעִים גְּבוּהִים עֲשָׂרָה טַפָּחִים". וראה גם: שבת (יא, ב), עירובין (ח, ג), יומא (ו, ו), נדרים (ד, ח).

6. גמ' פסחים (י.): "כל דבר שבחזקת טומאה לעולם הוא בטומאתו עד שיודע לך הטומאה היכן היא וחכמים אומרים בודק עד שמגיע לסלע או לקרקע בתולה." ופירש רש"י (ד"ה כל דבר שבחזקת טומאה): "וחכמים אומרים בודק בקרקע וחופר עד שיגיע לסלע או לקרקע בתולה שלא זזה ממקומה לעולם." כוונת הדברים, שכאשר מגיעים לסלע או לקרקע בתולה, אין חשש של טומאה תחתיהם וזה מהטעם הפשוט שהם עומדים במקומם ללא שינוי מאז ומעולם. וכן שנינו בנדה (ט, ה): "כל דבר שבחזקת טומאה לעולם הוא בטומאתו עד שיודע לך הטומאה היכן היא וחכמים אומרים בודק עד שמגיע לסלע או לקרקע בתולה."

עכ"ל. וכן פירש הרא"ש (שם) ד"ה סלע: "מחובר מו' ימי בראשית." עכ"ל. וכן הברטנורא שם. ומה ששינוי 'שכנגד הסלע', פירש הרמב"ם: "רוצה לומר אבן כנגד הסלע."

ובאהלות (ט, טו): "אָרֹן שהיא רחבה מלמטן וצרה מלמעלן" וכו', פירש בעל 'מלאכת שלמה': "בלשון מקרא אָרֹן לשון זכר ובלשון משנה ארון לשון נקבה ולא בארון של עץ אלא בחקוק בסלע שמששת ימי בראשית פי' שאינו מיטלטל כדמשמע בתוספתא." עכ"ל. והברטנורא: "ארון שהיא רחבה - האי ארון הוא שן סלע שבולט מן ההר, ונחצב בו קבר רחב מלמטה וצר מלמעלה ופיו למעלה." עכ"ל. וכן בפירוש הרמב"ם: "כבר נתבאר בתוספתא שהמאמר בכאן אמנם הוא בארון חקוק בסלע וכו' הא למה זה דומה לבור גדול מלא מתים ואבן גדולה על פיו שאינו טמא אלא כנגד חללו." עכ"ל.

וכן במשנה פרה (ג, ב): "חצרות היו בירושלים בנויות על גבי סלע ותחתיהם חלול, מפני קבר התהום וכו' ותינוקות יושבין על גביהן וכוסות של אבן בידם" וכו'. פירש שוב הר"ש משאנץ: "על גבי הסלע: הוא צור שמששת ימי בראשית ואפי' הכי החמירו לעשות תחתיהן חלל." ופירש הברטנורא: "בנויות על גבי הסלע - צור החלמיש שניכר שהיה שם מתחילת ברייתו של עולם." ובפירושו של בעל התפארת ישראל: "חצרות היו בירושלים בנויות ע"ג סלע: הוא צור שבקרקע מששת ימי בראשית שבמקום כזה ודאי חשש רחוק הוא שיהיה טמון בתוכו קבר ממת."

וכן בשביעית (ג, ז): "וְכֵן גִּרְגֵר שֶׁל צִרְרוֹת אוֹ גֵל שֶׁל אֲבָנִים, נוֹטֵל אֶת הָעֲלִיּוֹנוֹת, וּמְנִיחַ אֶת הַנּוֹגְעוֹת בָּאָרֶץ. אִם יֵשׁ תַּחְתֵּיהֶן סֵלַע אוֹ קֶשׁ, הָרִי אֵלָיו יִנְטְלוּ." הרי שגל האבנים נמצא מעל הארץ והסלע המדובר הינו סלע הקרקע שעליו מונחות האבנים. וכן במשנה בזבחים (יג, ג) "רִבִּי שְׁמַעוֹן אוֹמֵר, אֶפְלוּ הָעֵלָה עַל הַסֵּלַע אוֹ עַל הָאֲבֶן, חֵיב."

מכל הנ"ל ברור שאם נשנה את המונחים 'אבן' ו'סלע' מהגדרותיהם כפי שלמדנו, לא יובנו אותן משניות ואף ישתנו באופן משמעותי ההלכות הנלמדות מהן. יתירה מזאת, משניות רבות מלמדות במפורש חילוקים הלכתיים ברורים בין אבן לסלע משום תכונותיהם השונות, וכדלהלן:

משנה פרה (ה, ז) על האמור "השוקת שבסלע" וכו', פירש הר"ש משאנץ (והעתיקו הברטנורא): "שוקת היא אבן חלולה שעל שפת המעיין והמים נכנסין לה דרך חור שבדופנה ומשקין בה בהמות והכא מייירי בסלע מחובר שחקקו אין נחשב כלי הואיל ולא היה עליו שם כלי בתלוש" וכו'. כלומר, משנה זו, העוסקת בשימוש בשוקת למי חטאת, מבחינה בין סתם 'שוקת' שהיא כלי עשוי 'אבן' ויש לה דין של 'תלוש', לבין שוקת חצובה בסלע שעליה אין שם 'כלי' ובעבור טבעה יש לה דין 'מחובר'⁷. ומכיוון שהשוקת

7. וראה להתפארת ישראל: "השוקת שבסלע - סלע הוא אבן שמחובר וגדל מהקרקע מששת ימי בראשית.

שבסלע אינו חשוב כלי, ממשיכה המשנה: "אין ממלאין בה ואין מקדשין בה ואין מזין ממנה ואינה צריכה צמיד פתיל ואינה פוסלת את המקוה." לעומת זאת, אם היתה שוקת עשויה אבן, ממשיכה המשנה: "היתה כלי וחברה בסיד, ממלאין בה ומקדשין בה ומזין ממנה וצריכה צמיד פתיל ופוסלת את המקוה." ובהמשך שם במשנה ח' שנינו: "שתי שקתות שבאבן אחת" וכו', ופירש הברטנורא: "הכא מיירי באבן המיטלטלת שאינה סלע מחובר, ושתי שיקתות הללו תורת כלי יש להן."

וראה גם במשנה בעבודה זרה (ג, ה): "הגוים העובדים את ההרים ואת הגבעות הן מתירים, ומה שפליהם אסורים." פירש הברטנורא: "הן מותרין - ההרים עצמן מותרין לזריעה ולחצוב מהן אבנים, דמחובר לא מיתסר." עכ"ל. פירוש: הר שעבדו בו ע"ז לא נאסר משום שמחובר לא נאסר, ועל כן גם החלק הסלעי שבו לא נאסר. אך אבנים שכבר היו נתונות על ההר (ולא נחצבו מחדש), הן כן יהיו אסורות, כי כל שיש בה תפיסת ידי אדם אסור, כלשון המשנה שם.

נמצא, שבכל שישה סדרי משנה, כמו בתנ"ך, המונחים 'אבן' ו'סלע' אינם מילים נרדפות ויש לכל מונח הגדרה בפני עצמו וכפי שביארנו: סלע - מחובר בקרקע. אבן - ניידת. והתברר שיש הכרח גמור לתנא במשנה להקפיד על חילוק זה משום שיש דינים שונים בין האבן התלושה לסלע המחובר. ולא יעלה על הדעת לערב בין המונחים, שאבן יכולה להיות סלע, או שסלע יכול להיות אבן, שכן אז תסתם לחלוטין ההבנה במשניות רבות מאד⁸.

אכן גם בגמ' נמשכת החלוקה העקבית בין המושגים הנ"ל⁹. וכן בחיבוריהם של גדולי

ומיירי הכא שחקקו במחובר ועשאו שוקת. והפך לתוכו מי מעין".

8. ישנו יוצא מן הכלל אחד בו המושג 'סלעים' יתאר חתיכות אבני בזלת ומתכות מיוחדות אע"פ שהן מיטלטלות (וכגון מטבעות הנקראות 'סלעים'). יוצא מן הכלל זה נמצא במשנה בבבא בתרא (ב, א): "מרחיקין את הגפית ואת הנבל ואת המלח ואת הסיד ואת הסלעים מפתלו של תברו שלשה טפחים". ופירשו רש"י והברטנורא שמדובר ב'אבנים שהאור יוצא מהן' (וכן במשנה ברורה או"ח קנ"ז סע' ג' כ"ד קרא להם 'אבני אש'). והמאירי: "הסלעים - והם אבני סלע שעושים מהם ברזל". ע"כ. אמנם פירוש יוצא מן הכלל זה של 'סלע' מדוקדק הוא מהמשנה עצמה שמנתה דברים שיש להרחיק מן הכותל משום שהם מזיקים לו ובלשון הרמב"ם "דברים אלו מרפין את הכותל כשנוגעין בו". וגם עצם העובדה שניתן להרחיק 'סלעים' אלו מהכותל מוכח שאין מדובר על סתם סלעים. מתוך כך פירשו שהכוונה ל'אבני סלע' מיוחדות שיש בכוחן להזיק, מה שאין כן סתם סלע או סתם אבן שאינם מזיקים לכותל. על כן סתם 'סלע' בלשון משנה הוא 'מחובר' כאמור ומכל מקום לעולם לא ימצא המונח 'אבן' כדבר המחובר בקרקע באופן טבעי (וראה גם במשנה כלים ו, א ששם שנינו סתם 'אבן' אך הבינו רז"ל מפשטות המשנה שהכוונה לאבן המחוברת לקרקע ולכן פירשו שהיא מחוברת בטיט. ומוכח שאין ה'אבן' מחוברת לקרקע באופן טבעי. עיי"ש).

9. גמ' קידושין (כו:): "ואמאי קרו ליה סלע דקשי כסלע" ופירש רש"י: "דקשי כי סלע - דאינה בת זריעה". היינו קרקע סלעית. וכן רש"י שם לעיל ד"ה "ולקח לו בית סלע" פירש "ל"א סלע ממש שהוא גבוה וחדוד ואין

הההלכה והדקדוק כגון הרמב"ם¹⁰ ורש"י¹¹.

♦ ♦ ♦

יש לציין, שאע"פ שבדר"כ אבן היא דבר שניתן לטלטלו (בין אם באמצעות ידיים בין אם ע"י כלים), מ"מ גם אם היא כבדה באופן מופלג שאין בכח האדם לטלטלה בשום אופן, מאחר והיא אינה מחוברת לקרקע דהיינו היא תלושה ממקום גידולה, לעולם היא תיקרא אבן. וכן מצינו בפירושי רש"י ו'הערוך' למושגים 'אבן הזוחלת' ו'אבן מסמא' שהכוונה לאבנים כבדות מאוד כמובא בהערה¹². על כן, אם אבן תלושה תוסמן חזרה בקרקע או תודבק אליה באמצעות טיט דהיינו שעתה היא כמחוברת באופן לא טבעי, לעולם תשאר בהגדרתה כ'אבן' ולא תוגדר כ'סלע'.

להעמיד עליו צאן וחביות". עיי"ש. וכן בתענית (כב): וראה שם רש"י 'קרן אפל – שן סלע גבוה וכך שמו'. וכן בשבת (זו): "סלע שבים, גבוה עשרה ורוחב ארבעה אין מטלטלין לא מן תוכו לים ולא מן הים לתוכו פחות מכאן מטלטלין. עד כמה (יהא רוחב הסלע) עד בית סאתיים". וכן בעירובין (טו). המתארת נקיק סלע: 'וכן בנקע (אחד מנקיקי הסלעים, רש"י) שהוא עמוק עשרה והוא מארבע אמות ועד בית סאתים' ובהמשך שם 'אלא תל ונקע מאי איכא למימר' ופירש רש"י 'מימות עולם הן'. וכן בפסחים שהובא לעיל שמשם למדו רז"ל את ההגדרה שסלע הוא מחובר בקרקע מששת ימי בראשית.

10. הל' טומאת מת (ו, ח): "ארון שהוא חקוק בסלע והניח בו המת וכסהו בגולל, הנוגע בסלע מכל מקום טהור והנוגע בגולל טמא. למה הדבר דומה לבור גדול מלא מתים ואבן גדולה על פיו" וכו'.. וכן בהל' נזקי ממון (יג, יח): "החוצב שחצב אבן ומסרה לסתת" וכו'. ככלל בתיאורו של הרמב"ם את מלאכת החציבה נמצא ביטוי מובהק לחילוק הנ"ל. על המשנה בשביעית (ג, ה) כתב: "מחצב - מקום בתוך שדהו, יחצוב ממנו האבנים, מפני שהוא יפה לארץ, כשמסיר ממנו הסלע." עכ"ל. כלומר, החוצב, חוצב אבנים מן הסלע המחובר בקרקע השדה. ושוב כתב בהל' שמיטה ויובל (ב, ו): "לא יפתח אדם מחצב בתחלה לתוך שדהו בשביעית, שמא יאמרו לתקן שדהו נתכוון שיסיר ממנה הסלע. ואם התחיל מקודם שביעית ופצל ממנה שבע ועשרים אבנים" וכו'. עכ"ל. וראה בפירוש המצודת ציון על הכתוב (מלכים-א ה, כט): "ושמנים אֶלֶף חֶצֶב בָּהָר" וזה לשונו: "חוצב - כן נקרא כריתות האבנים ממקום גידולם". עכ"ל. ושוב כתב (מלכים-ב יב, יג) "ולחוצבי האבן - החוצבים את האבנים מן ההר", עכ"ל. ומה שכתב 'מן ההר', ר"ל מסלע ההר, שהוא 'מקום גידולם' של האבנים.

11. רש"י בבבא בתרא (סט). ד"ה אבני דאכפא: "לאחר שקצרו העומרים מניחין אותן לייבשן ומניחין עליהם אבנים כדי שלא יפזרם הרוח". במס' ביצה (לב): ד"ה אבנים של בית הכסא - "אבנים גדולות שמצדין אותן להיות כמין מושב חלול ויושבין עליהם". מצדין אותן כלומר מטלטלין אותן. אילו גם חתיכה תלושה מסלע המקור הייתה גם היא קרויה 'סלע' אפשר היה לו רש"י בכל המקומות הללו וברבים אחרים להשתמש במילה 'סלע'.

12. רש"י על מלכים-א (ט, ט) ד"ה אבן הַזְחֻלָּת: "אבן גדולה שהיו הבחורים מנסין בה את כחם להזיזה ולגררה" וכו', עכ"ל. כלומר, משום משקלה אינה ניתנת לטלטול. וראה לבעל 'הערוך' רבי נתן מרומי, ערך 'אבן מסמא': 'אבן גדולה שאינה מיטלטלת'. עכ"ל. כלומר, משום גודלה, ובעצם ר"ל משקלה, לא ניתן לטלטלה. וראה עוד ב'ערוך' בערכים: 'אבן תקומה', 'אבן שעות', 'אבן טועין' ו'אבן כתף', שכולן אבנים מיטלטלות. וראה גם בערך "פטרא" פירש "סלע וצור".

הָרַאִינוּ לַדַּעַת שְׁבַל־שׁוֹן הַקּוֹדֵשׁ 'סִלְעַ' הוּא דְבַר הַמַּחְבֹּר בַּקֶּרֶקַע מִטְבְּעוֹ, וְאִילוּ 'אַבְן' הִיא דְבַר הַמִּנּוֹתֵק מִסִּלְעַ הַמִּקּוֹר וְהִיא דְבַר הַמִּיטְלָטֵל. עַל כֵּן לִסִּלְעַ יֵשׁ דִּין 'מַחְבֹּר' וְלֹא־בֵן יֵשׁ דִּין 'מִיטְלָטֵל' עַל כֵּן הַמִּשְׁתַּמֵּעַ מִכֶּךָ וְכַפִּי שֶׁלִּמְדָנוּ בַּמִּשְׁנִיּוֹת.

וּמִכַּאֲן לַנִּידוֹן דִּידָן: הָאֵם אֲבֵן הַשְּׁתִּיָּה הִיא סִלְעַ, כַּהֲדַעָה הַרוּחַת בִּימִינוּ שֶׁהִיא אוֹתוֹ שֶׁן סִלְעַ הַנִּמְצָא תַּחַת כִּיפַת הַסִּלְעַ?

בְּכָל הַשָּׁס יֵשׁנָה מִשְׁנָה אַחַת, הִיא הַמִּשְׁנָה בִּיוֹמָא (ה, ב), הַמְדַּבֵּרֶת בַּעֲנִין אֲבֵן הַשְּׁתִּיָּה אֲשֶׁר עֲמָדָה בְּבֵית קוֹדֵשׁ הַקּוֹדֵשִׁים וְעַלִּיהָ עֲמַד הָאֲרוֹן:

"מִשְׁנֵטֵל הָאֲרוֹן, אֲבֵן הֵיְתָה שֵׁם מִימּוֹת נְבִיאִים רָאשׁוֹנִים, וְשִׁתָּהּ הֵיְתָה נִקְרָאת, גְּבוּהָהּ מִן הָאָרֶץ שֶׁלֹּשׁ אַצְבָּעוֹת, וְעַלִּיהָ הָיָה נוֹתֵן".

הִרִי לָנוּ מִפּוֹרְשׁוֹת: "אַבְן"!

סיכום פרק א

לִשׁוֹן הַתֵּנָא מְכַרִּיעָה: ה'סִלְעַ' אֲשֶׁר תַּחַת הַכִּיפָה אֵינָנוּ וְאֵינוּ יָכוֹל לִהְיוֹת 'אַבְן' הַשְּׁתִּיָּה' שֶׁלָנוּ בְּשׁוֹם אוֹפֵן!

מִשְׁנַתָנוּ מֵהוּוֹה עֲדוֹת תֵּנָאִית מִפּוֹרְשַׁת, שְׁאִין מִי שֶׁבִּכּוּחוֹ לִסְתוֹר אוֹתָהּ, שְׁאֲבֵן הַשְּׁתִּיָּה הִיא לַמַּעֲשֶׂה אֲבֵן תְּלוּשָׁה, וְלֹא קִטַּע מִסִּלְעַ הַהִר¹³.

וְכַבֵּר כֶּתֶב הַרְמַב"ם (בַּהֲקִדְמָה לִפְירוּשׁ הַמִּשְׁנָה) אוֹדוֹת רַבִּי, מִסְדֵּר הַמִּשְׁנָה, שֶׁ"הִיָּה צַח לִשׁוֹן וּמוֹפְלָג מִכָּל הָאָדָם בְּלִשׁוֹן הַקּוֹדֵשׁ, עַד שֶׁהַחֲכָמִים עָלִיהֶם הַשְּׁלוֹם הָיוּ לוֹמְדִים פִּירוּשׁ מֵהַ שִּנְשֵׁתִּבֶשׁ עָלֵיהֶם מֵאוֹתִיוֹת הַמִּקְרָא מְדַבְּרִי עֲבָדִיו וּמִשְׁרָתִיו". אֲכֵן פְּשׁוּט לָנוּ שְׁאוֹתוֹ 'צַח לִשׁוֹן' הַמִּנְסָח בַּקִּפְיָה אֶת הַהִבְדָּלִים בֵּין אֲבֵן לִסִּלְעַ בַּמִּסְכָּתוֹת כָּלִים, שְׁבִיעִית וְעוֹד, יִדְקֶדֶק הֵיטֵב בְּכוֹתָבוֹ שֶׁבְּקוֹדֵשׁ הַקּוֹדֵשִׁים הִיָּתָה אֲבֵן הַקְּרוּיָה שְׁתִּיָּה!

13. בַּעֲנִיין הַשְּׁאֵלָה אֵיךְ יִתְכַּן שְׁאִין מִי שְׁדַּחָה אֶת הַמִּסּוּרַת הַמִּפּוֹרְסֶמֶת רַבַּת הַשָּׁנִים אוֹדוֹת 'סִלְעַ הַשְּׁתִּיָּה' מֵהַבְּנָה כַּה פְּשׁוּטָה שֶׁל לִשׁוֹן הַקּוֹדֵשׁ, נִקְדִּים וְנֹאמֵר, שְׁעַד לִפְנֵי כִּמוֹ מֵאֲתַיִים וְחֲמִישִׁים שָׁנָה רַק מַעֲשִׂים יִדְעוּ שֶׁתַּחַת הַכִּיפָה יֵשׁנּוּ סִלְעַ. גַּם אַחֵר גִּילּוּי זֶה ע"י חוֹקֵרִים מֵאוֹמּוֹת הָעוֹלָם, הִיָּתָה יִדְעִית הַדְּבַר בַּעֲיָקֵר נַחֲלָתָם שֶׁל הַחוֹקֵרִים וְקוֹרְאֵי כְּתָבֵיהֶם. מֵאֵז, לֹא מִצִּינוּ שְׁגִדּוּלֵי יִשְׂרָאֵל עֲסָקוּ בַּחֲקֵר מִצִּיאוֹת הָרַ הַבֵּית, כָּל הַנִּרְאָה מִשׁוֹם הִיעֵדֵר נִפְקָא מִינָא, וְהִיָּתָה רוּחַת הַמִּסּוּרַת שֶׁתַּחַת הַכִּיפָה שֶׁלָהֶם נִמְצְאָת אֲבֵן הַשְּׁתִּיָּה שֶׁלָנוּ, כְּמוֹכָא בְּכַתְבֵי הַמִּטְיִילִים הַקְּדִמוֹנִים שֶׁעֲבָרוּ בָאֶרֶץ וְכֵן בְּכִמָּה מִסְפְּרֵי הַשׁו"ת. אֲמֵנָם בַּהֲמִשָּׁךְ הַסֵּפֶר נַעֲמוֹד עַל דְּבָרֵי הַמִּטְיִילִים וְהַפּוֹסְקִים וְנִרְאָה כִּי כּוֹלֵם הַנִּיחוֹ בַּפְּשׁוּטוֹת שֶׁתַּחַת הַכִּיפָה אֲכֵן יֵשׁנָה אֲבֵן מִיטְלָטֵל וְלֹא סִלְעַ וְאִף יֵשׁ מִבִּינֵיהֶם כֹּאֵלּוּ שְׁדַחוּ אוֹ לְכָל הַפְּחוֹת פִּקְפָקוֹ בַּשְּׁמוּעָה הַזֹּאת מִטְעֲמִים שׁוֹנִים וְכַפִּי שִׁתְּבָאֵר בַּמִּקְמוֹ.